

KÜRESELLEŞME SÜRECİNDE GEÇİŞ EKONOMİLERİNİN SOSYO- EKONOMİK ADAPTASYONU

SOCIO-ECONOMIC ADAPTATION OF TRANSITION ECONOMIES IN THE GLOBALISATION PROCESS

Yrd.Doç.Dr.Atilla Ahmet UĞUR
Gaziantep Üniversitesi, İİBF İktisat Bölümü
a.atugur@gmail.com

Yrd.Doç.Dr.Berna Balcı İZGİ
Gaziantep Üniversitesi, İİBF İktisat Bölümü
izgi@gantep.edu.tr

Öz

1980'li yıllar bütün dünyada dışa açılmanın ve serbestleşmenin hızlı bir biçimde yayıldığı, toplumlararası sınırların aşındığı ekonomik ve kültürel olarak küreselleşmenin boy gösterdiği bir dönem olmuş ve Sovyet Bloku'nun da çökmesi ile küreselleşme, alternatifsiz bir süreç olarak kendini kabul ettirmiştir. Bu durum, "Geçiş ekonomileri" adı altında bir iktisadi fenomenin ortaya çıkmasına yol açmıştır. Türkiye gibi bu sürece daha önce girmiş ülkeler her ne kadar bu tanım kapsamında değerlendirilmese de, bu çalışmada Türkiye tanımlanan bu kategori içinde ele alınacaktır.

Küreselleşme karşısında geçiş ekonomilerinin karşı karşıya kaldığı temel problem bu sürece nasıl tepki verecekleri ile ilgilidir. Zira küresel sürece yön veren merkez ülkeler, çevre ülkelere iki temel rejimi dayatmaktadır. Bunlar siyasal alanda demokrasi, ekonomik alanda ise serbest piyasa modelidir. Ancak gerek demokrasinin gerekse serbest piyasa modelinin etkin işleyebilmesi bu ülkelerin tarihsel ve toplumsal dinamikleriyle ilişkilidir. Bu nedenle söz konusu iki rejimin etkin işletilmesini engelleyen faktörler, temelde değişimi gerektirmekte ve buna tepkisel yaklaşılmaktadır.

Diğer taraftan Ortodoks iktisadi yaklaşım çerçevesinde bir ülkenin gelişmişlik düzeyi, üretim hacminin artırılması ve bununla bağlantılı olarak kaynakların etkin dağılımının sağlanmasına bağlıdır. Bu etkinliği sağlayan temel mekanizma ise serbest piyasadır. Ancak geçiş ekonomileri açısından yukarıda da bahsedilen tarihsel ve toplumsal dinamikler açısından serbest piyasanın etkin işlenmesini engelleyen faktörler vardır. Söz konusu faktörler bu çalışmada; tüketim ilişkilerinden kaynaklanan etkinsizlikler, üretim sürecinden kaynaklanan etkinsizlikler ve politik sistemden kaynaklanan etkinsizlikler, olarak ele alınacaktır.

Anahtar Kelimeler: Globalleşme, Geçiş Ekonomileri, Demokrasi, Serbest Piyasa

Abstract

1980s are the times of liberalisation and opening of economies in the whole world. Globalisation has been accepted as a unique process with the collapse of Soviet Union. This situation has caused an economic phenomena called, "transition economies". Turkey is not considered in this respect. However, countries like Turkey, which has earlier experienced this phenomena before are evaluated in this category.

The main problem of transition economies is what kind of response they give to the globalisation process. Because central countries of this globalisation process impose two regimes to peripheric countries. These are democracy in the political area and free market in economic area. However, efficient working of both democracy and free market economy is very closely related with historical and social dynamics of the countries. Therefore, the factors preventing the efficient working of these two regimes need a change and this is approached reactionally.

On the other hand, in ortodox economic approach, the development level of a country depends on production increase and efficient distribution of resources. The main mechanism providing this is free market. However, there are some factors historically and socially impeding efficient working of free market. These factors are determined as, inefficiencies arising from consumption relations, inefficiencies from production process and inefficiencies from political system .

Key Words: Globalisation, Transition Economies, Democracy, Free market

1.Giriş

Küreselleşme(globalleşme), 1980’li yıllarla beraber iletişim, ulaşım, bilgi alanları ile ekonomik alanlarda yaşanan yüksek ve hızlı gelişmeler sonucunda uluslar arasındaki coğrafi sınırların önemini yitirmesine yol açacak şekilde, dünya insanları arasındaki ilişki ve etkileşimin artmasını ve yoğunlaşmasını ifade eden bir süreç olarak tanımlanabilir. Bu süreçte uluslararası sistemde sistemin ana aktörü devlet dışında çoğul aktörlerde etkin olmaya başlamıştır. Bu çoğul aktörler ise, uluslararası örgütler ve antlaşmalar, uluslararası sivil toplum örgütleri, çokuluslu ticari şirketler, baskı grupları, bölgesel entegrasyonlar ile terör ve organize suç örgütleri olarak sınıflandırılabilir.

Küreselleşme, özellikle 1990’lı yıllarda kullanımı yaygınlık kazanan bir kavramdır. Dünya tarihinde belli dönemler nasıl ki Merkantilizm, Emperyalizm, İki Savaş Arası dönem, Soğuk Savaş dönemi olarak ifade edilmişse, küreselleşme veya globalleşme kavramı da içinde bulunduğumuz süreci tarif etmek amacıyla kullanılan bir kavramdır. Aslında son yüz yıl, liberal piyasa örgütlü ekonomik sistemlerle, devlet yönetimindeki ekonomiler arasında çetin bir mücadelenin ve rekabetin yaşandığı bir süreç olmuştur. Aynı rekabet ve mücadele, demokratik rejimlerle anti-demokratik rejimler arasında da yaşanmıştır. Gerek ekonomik alanda gerekse siyasal alandaki bu mücadeleler 1980’li yıllardan itibaren, piyasa ekonomileri ve demokrasiler lehine sonuçlanmıştır. Nitekim Soğuk Savaş dönemi, SSCB ve peyklerinin tarih sahnesinden çekilmesi ve Çin’in piyasa sosyalizmine doğru kayması ile bitmiştir. Soğuk Savaş’tan galip çıkan, Batı’yı oluşturan iki siyasal ve ekonomik blok olan ABD ve AB ekonomilerinin ve siyasal rejimlerinin ortak özellikleri ise; liberal demokrasiler olmalarıdır.

Piyasa ekonomilerinin bu kesin zaferi, piyasa ekonomisine geçmeyen veya piyasa ekonomisini çalıştıramayan ekonomilerin küreselleşme çağında, açık ekonomiler dünyasında artık rekabet olanağını kaybetmelerine yol açmaktadır. Bir başka deyişle; küresel pazarda ekonomilerin varolmaları, neticede rekabet edebilmelerine ve rekabet edebilmeleri ise; piyasa ekonomisi olmalarına yani piyasa güçlerinin serbest işleyişine izin vermelerine bağlıdır. Dolayısıyla soğuk savaş döneminin kapalı ulusal ekonomileri içerisinde geliştirilen sosyal refah devleti, günümüz küresel pazarındaki rekabet karşısında, çökme sinyalleri vermektedir. Küresel piyasada sermayenin hareketliliği, Çin ve Hindistan gibi ucuz işgücü ülkelerinin Dünya Pazarına açılmaları, sosyal regülasyonlar ile gelir ve fiyatlar politikalarını geçersiz kılmaktadır. Dahası, küresel ekonominin rekabetçi yapısına ve piyasa güçlerinin işleyişine ayak uyduramayan piyasa ekonomisinin alternatiflerini benimsemiş ülkeler, ekonomik kriz

denilen bir çöküntü ile karşılaşmaktadırlar. İşte bu konjonktürel olmayan yani yapısal ekonomik krizle boğuşan ülkelere verilen genel isim “geçiş ekonomileri”dir.

Diğer taraftan, globalleşme olgusu çerçevesinde güç kazanan ve merkez ülkeler tarafından çevre ülkelere dayatılan serbest piyasa ve demokrasi fikri, “evrensel normlar” olarak global bir nitelik kazanmıştır. Bu süreçte bütün uluslar "evrensel" diye anılan norm ve standartları benimseme eğilimi içine girmekte, hatta benimsemeye zorlanmaktadır. İşte bu noktada geçiş ekonomileri, gerek entegrasyon sürecine dahil olmak istemeleri nedeniyle, gerekse globalleşme sürecinin bir dayatması olarak demokrasiyi ve serbest piyasa ekonomisini işletmeye çalışmaktadırlar. Ancak her iki rejimin işletilebilmesi, tarihsel bir süreç içinde şekillenen altyapı ve üstyapı kurumlarının uyumu ile ilgilidir. Bir başka deyişle serbest piyasa modeli, kendine özgü bir ahlak kodunu zaman içerisinde yaratmıştır. Halbuki geçiş ekonomileri bu tarihsel süreci yaşamadıkları gibi, kendi içsel yapılarından kaynaklanan ve günümüzü etkileyen önemli davranış kalıplarına sahiptirler. İşte bu çalışma, globalleşme sürecinde geçiş ekonomilerinin, piyasa ekonomisi ve demokrasiyi uygulamalarının, önemli bir sosyo-ekonomik adaptasyon geçirmelerine bağlı olduğunu vurgulamaktadır.

2.Bir Süreç Olarak Küreselleşme

Küreselleşme ve/veya globalleşme kavramı, bugün dünyadaki gelişmeleri yorumlamada en sık başvurulan bir kavram haline gelmiştir. Moda bir kavram olarak küreselleşme fikrinden çıkan en derin anlam, “dünya olaylarının belirsiz, kuralsız ve kendi başına buyruk doğasıdır”(Bauman,1999:69). Bu kavram, çoğu kez ekonomik ilişkilerdeki değişme, bütünleşme ve bölgeselleşme hareketlerini içerirken, kimi zaman da, her tür ideolojik ayrımlara dayalı sınıflandırmanın sona ermesi ve neo-liberal tezler doğrultusunda ideolojisizleştirme veya "egemen devletler ideolojisi"nin yayılması anlamına gelmektedir. Küreselleşme, mekan sınırlandırmalarının sadece kurgusal olduğu, hiçbir grubun, toplumun ve ülkenin, tümüyle kapalı ilişkiler çerçevesinde örgütlenemeyeceğini ve açık sistem olmanın bir sonucu olarak küresel bir çevreden soyutlanılamayacağını ifade etmektedir. Bu anlamda globalleşme, neo-liberal tezlere ve pazar ekonomisi koşullarına uygun bir zihinsel paradigma ve egemen bir ideoloji oluşturma çabasıdır. Küreselleşme kavramı kimi zaman da, dünya ölçeğinde kültürlerin, inançların, kısaca yaşam tarzlarının birbirine benzeyerek ya da farklılıkları ortadan kaldırarak, soyut değerlerde bir homojenleşme süreci olarak kabul edilmektedir. Nitekim içinde bulunduğumuz sürecin en önemli özelliklerinden biri, küreselleşme olgusunun gittikçe güçlenmesidir. Bu süreç, yerel olan her türlü faaliyetin,

binlerce mil uzaklardaki olaylarla bir biçimde ilişkili ve onlardan etkilendiği bir gelişmeyi ifade etmektedir.

Diğer taraftan, içinde yaşadığımız çağı resmetmede “*Dünya Toplumu*” veya “*Global Toplum*” gibi kavramlar analitik bir unsur olarak kullanılmaktadır. Global toplum, tüm toplumların ufkunun iletişimsel bir sistem şeklinde bütünleşmiş(entegre) olmasıdır. Bu bütünleşmede rol oynayan temel faktörler, mikro-elektronik temelli enformasyon ve iletişim teknolojileridir. Öyle ki günümüz insanı; değerlerini, görüşlerini, kanılarını vs. TV ve internet olmak üzere söz konusu faktörler aracılığıyla ediniyor ve davranışlarını buna göre belirliyor. Dolayısıyla global toplumda; haberler, bilgiler, değerler, kanılar ve neredeyse her şey, bir anda altüst olacak derecede değişebilmektedir. Global toplum, insan ilişkilerinin iletişim temelinde enformasyon ve iletişim teknolojileri gibi kalın millerle düğümleri atılmış bir ağ toplumdur(Castells, 2005:695). Özellikle büyük bir hızla gelişen iletişim teknolojisiyle birlikte, zaman ve mekan anlamsızlaşmış ve yeniden tanımlanmıştır. Ağ toplumunda mekânın fiziki sınırlarının algılanış biçimi, gelişmiş teknoloji sayesinde değişmiştir. Global bilgi ve ağsal özellikleri olan bu yeni süreçte kapitalist ekonomi hakim ekonomik rejim olarak kendini kabul ettirmiştir. Bir başka deyişle, içinde yaşadığımız gezegen birkaç istisna(Çin, Kuzey Kore, Küba) dışında, tarihte ilk defa tümüyle kapitalist hale gelmiştir(Castells;2000:11). Kapitalizmin yerküreselleşmesi, global toplum oluşumu sayesinde, kapitalist modernitenin hemen her alanda ve toplumda kazandığı dinamik bir sıçrayış ve yaygınlaşmadır(Sarıbay, 2004:5).

Buna göre, genel olarak kategorik bir ayrıma tabi tutacak olursak globalleşme, ekonomik, siyasi-politik ve kültürel olmak üzere yaşamın üç farklı alanında etkili olmaktadır. Ekonomik alan, mal ve hizmetlerin üretimini pazar koşullarını ve tüketimini içermektedir.. Siyaset alanında global aktörlerin örgütlenme biçimleri ile politika ve strateji geliştirme yeteneklerinin yanında, söz konusu aktörlerin politika ve stratejilerini ulusal ve uluslara arası alanda uygulanma düzeyleri, ortaya konulmaya çalışılacaktır. Kültürel alan ise inançlar, değerler, yaşam tarzları, kültürel imgeler ve motifler bağlamında ortaya çıkmaktadır.

Globalleşme, insanlık tarihinde daha önce hiç var olmayan bir anlayışla, tüm ilgili aktörlerin güçleri oranında global ölçekte siyaset ve strateji geliştirebileceği varsayımıyla olaylara yaklaşmaktadır. Bu anlamda globalleşmeye, üç ana perspektiften bakılabilir(<http://www.basakekonomi.com.tr/arsiv>): Bunlar; İlk olarak siyasal alanın sınırlarını açıkça belirlediği, kendi topraklarında egemen birimler olan ulus-devletleri sınırlandırdığı, bölünmelere dayalı ve uluslar üstü düzeyde hareket yeteneğine sahip olduğu

ölçüde, büyük devletlerin küresel özelliği vardır. Bu özellik siyasal alanda demokrasiyi küreselleştirmek istemektedir. İkinci bir yaklaşım da, kapitalizmin ekonomik düzene ilişkin kökten küreselleştirici rolüdür. Bugünkü anlamıyla "yeni dünya düzeni kuramı" diye adlandırılan sistemde, modern dünya "merkez", "yarı çevre" ve "çevre" diye sunulmaktadır. Globalleşmeyi yorumlamada üçüncü yaklaşım ise, bilgi akışını süreklileştirerek, düşüncelerin hızla yayılmasını sağlayan küresel bir toplumun ortaya çıkarılmasıdır. Globalleşme kavramı, tüm bu farklı toplumsal, ekonomik ve politik süreçleri anlatmak için kullanılmaktadır. Dolayısıyla globalleşme olgusu çerçevesinde güç kazanan ve dünya ölçeğinde, merkez ülkeler tarafından çevre ve yarı çevre ülkelere dayatılan rejimler; ekonomik alanda serbest piyasa modeli, siyasal alanda ise, demokrasidir.

Özellikle 1980'lerden bu yana, kapitalist dünyanın dışa açılma politikalarının uygulanmasıyla, yeni bir boyut kazanan uluslararası ticari faaliyetler, bu tarihlerde mali piyasaların ve sermaye hareketlerinin önündeki engellerin ortadan kalkması ve sermayenin vatansızlaşması ile "neo-liberal" politikaların dünya ölçeğinde uygulanma dönemine denk düşmektedir. Bu politikalar, hükümetler tarafından yönetilen ekonomilere piyasa koşullarına göre, yine piyasalarca yönetilen ekonomilere doğru köklü bir geçişi öngörmektedir. Liberalizm bunu, "kitlelere piyasa ekonomisinin olmadığı bir yerde özgürlükler güvencesizdir" formülü ile sunmaktadır. 1970'li yıllarda kapitalist sistemin yaşadığı krize, 1990'lardan itibaren SSCB'nin dağılma süreci eklenince, neo-liberal-demokrasi modelleri, globalleşmenin asıl amacını oluşturmuştur. Neo-liberal politikaların uygulanması ile birlikte, ekonomik ve mali piyasalarda ulusal politikaların uygulanması olabildiğince daraltılmış ve global ölçekte bir sermaye piyasası oluşturulmuştur. Son yirmi yıldan bu yana, üçüncü dünya ülkelerinde "ulusal ekonomi" kavramının gittikçe önemini yitirmesi, ulus-devletlerin yasa yapamaz duruma düşürülmesi ve küresel güçlerin ulusal ekonomilerin yönetimine müdahil olmaları, globalleşmenin emperyalist boyutuyla açıklanabilir(Jones,1997:40).

Diğer taraftan globalleşme, "uyumlaştırma" talepleri çerçevesinde, merkez ülkelerin kültür kodlarını nihai hedef olarak empoze etme özelliği göstermektedir. Aslında bu durum globalleşme ile merkez ülkelerin uluslar üstü homojen bir değerler sistemi yaratması olarak tanımlanabilir. Ancak global düzeyde bir yandan homojenleşmenin bir değer olarak benimsenmesi istenirken; diğer yandan çevre ülkelerin heterojenliği esas alan düzenlemelere muhatap kılınması bu ülkelerin gelenekselliğini bozmaktadır. Merkez ülkeler, tüm yeryüzünde toplumlar arasında "kabile-klan" ilişkilerine vurgu yaparak, insanlar arasına yeni duvarlar örüyor. Ulus bilinciyle oluşturulmuş, belli bir toplumsal/kültürel yapıya dayalı "ulus-

devletler", Pazar ekonomisinin koşullarına uymadığı gerekçesiyle, ortadan kaldırılmaya çalışılmaktadır. Globalleşme sürecinde siyasal alanda yaşanan söz konusu olumsuzlukların yanında, kültürel kimliğin kaybı ve "yerel" olan tüm değerlerin, "homojenleşme" yoluyla ortadan kaldırılması gibi bir sorunsalla da, karşı karşıyayız. Bu yapıya, dışardan bakıldığında, hiyerarşik bir sıralamayla ikili, hatta üçlü bir ayırım görülebilir. Tepede "merkez" dediğimiz, dünya ekonomisinin gidişine ekonomi güçlerinin büyüklüğü ile etki eden, aynı zamanda işleyiş biçimini belirleyecek kuralları koyan, bu kuralların "öteki"lerce kabulünü sağlayacak ideolojiyi ve kurumları yayan, ileri düzeyde sanayileşmiş ülkeler var. Bu ülkeler, gelişmiş bilgi teknolojileri sayesinde, piyasa ve ideolojik egemenlikleri için gerekli olan enformasyonu toplayıp bu enformasyonu daha çok manipülatif amaçlarla bilgiye dönüştürüyor ve bu sayede "egemenin ideolojisi"nin bir ideolojik egemenliğe dönüşmesi mümkün olabiliyor(<http://www.basakekonomi.com.tr/arsiv>).

Günümüzde veriyi bilgiye dönüştüren ve onu bir sektör olarak kullanabilen bu ülkeler, yaygın olarak "bilgi toplumu" veya "sanayi sonrası toplum" olarak adlandırılmaktadır. Bu toplumlarının ürettiği değerler tek yönlü kültürel hamleler halinde, merkez ülkelerinden yola çıkar ve gezegeni kuşatır. Görüntüler, sözcükler, ahlâki değerler, tüzel biçimler, siyasal yasalar, yeterlilik ölçütleri ve kitle iletişim araçlarıyla bunları yaratan birimlerden, üçüncü dünya ülkelerine doğru akar. Dünya "göstergeler" üretiminin çoğu "Kuzey"de yoğunlaşmakta ve kuzeyin egemen devletlerinin normlarına göre, yine onun tarafından denetlenen yerlerde üretilmektedir. Küresel homojenleşmede önemli bir yeri olan haber pazarı, hemen hemen dört ajansın-Associated Press ve United Press (ABD), Reuter (İngiltere), France Presse (Fransa)-tekeline sahiptir. Dünyanın bütün radyoları, bütün televizyonları bütün gazeteleri bu kanallara abonedir. Dünya haberlerinin %65'i ABD kaynaklıdır. Bu tarz bilgilenme, bir iletişimi veya etkileşimi değil, söz konusu kaynakların, manipülasyonları doğrultusunda, yaşam ve düşünce tarzlarının olağanüstü bir aynileşmesi ve genel bir benzeşmesi sonucunu doğurmaktadır(<http://www.basakekonomi.com.tr/arsiv>).

3.Geçiş Ekonomisi Fenomeni

Globalleşme süreci, piyasa ekonomisine geçmeyen ekonomilerin yani alternatiflerinin küreselleşme çağında artık rekabet olanaklarının kalmadığını kesin bir şekilde ortaya çıkartmıştır. Bir başka deyişle; küresel pazarda ekonomilerin varolmaları, neticede rekabet edebilmelerine ve rekabet edebilmeleri ise; piyasa ekonomisi olmalarına yani piyasa güçlerinin serbest işleyişine izin vermelerine bağlıdır. Dolayısıyla soğuk savaş döneminin kapalı ulusal ekonomileri içerisinde geliştirilen sosyal refah devleti, günümüz küresel

pazarındaki rekabet karşısında, çökme sinyalleri vermektedir. Küresel piyasada sermayenin hareketliliği ve Çin ve Hindistan gibi ucuz işgücü ülkelerinin Dünya Pazarına açılmaları, sosyal regülasyonları ile gelir ve fiyatlar politikalarını geçersiz kılmaktadır. Dahası, küresel ekonominin rekabetçi yapısına ve piyasa güçlerinin işleyişine ayak uyduramayan piyasa ekonomisinin alternatiflerini benimsemiş ülkeler, ekonomik kriz denilen bir çöküntü ile karşılaşmaktadırlar. İşte bu konjonktürel olmayan yani yapısal ekonomik krizle boğuşan ülkelere verilen ad; ‘Geçiş Ekonomileri’dir.

Sovyetler Birliği’nin dağılmasıyla birlikte, serbest piyasa ekonomisine dönüşüm çabası içine giren ülkelerin yanı sıra, karma ekonomik sisteme sahip ülkelerin de dışa açık piyasa ekonomisine kendilerini uyarlamaya çalıştıkları görülmektedir. Aslında “geçiş ekonomileri” kavramı, Sovyetler Birliği’nin dağılmasından sonra yaygın olarak kullanılan bir kavramdır. Bu anlamda, bir çok ülkenin bir bütün olarak kumanda ekonomisi sisteminden piyasa ekonomisi sistemine geçmeye yönelik çabaları geçiş ekonomileri olarak tanımlanmıştır(Schaffer 2000;Balcılar,2002:89). Bir başka tanımla geçiş ekonomileri, piyasa ekonomisinin alternatifleri olan sosyalist veya karma ekonomilerin; küreselleşme çağında ve açık ekonomi koşullarında, kendilerini piyasa ekonomisine uyarlamaları sürecine verilen addır(Akalın,2003). Aslında, sosyalist veya karma ekonomilerin piyasa ekonomisine geçmeye uğraşmaları, bilimsel gerçekleri kavramaları sonucu kendi rızalarıyla olmaktan çok, global sürecin kaçınılmaz bir gerçeğidir. Bir başka deyişle, geçiş ekonomisi sürecini başlatan, piyasa ekonomileri ile alternatifleri arasındaki rekabet sonunda, ikinci guruba dahil ülkelerde iktisadi krizin ortaya çıkması; böylece karma ve sosyalist ekonomik örgütlenmelerin çökerek işlevlerini yitirmesidir. Aslında bu kriz yapısal bir buhrandır ve ekonomi temelinde sosyo-kültürel ve siyasal alanla yakından ilgilidir. Çünkü globalleşme süreci ile birlikte kapalı veya kısmen kapalı toplumların açık toplumlar şekline dönüşme çabası ve bu konudaki başarıları, karşılaştıkları yeni duruma(global dünya düzenine) en az direnç ve maliyetle adapte olabilmelerine bağlıdır.

3.1.Küreselleşme ve Geçiş Ekonomilerinin Değişen Mahiyeti

Küreselleşme, modernleşme olgusu ile ilintili olarak, dünyanın bir bütün şeklinde somut yapılanmasını temsil etmektedir(Robertson,1992:53). Dolayısıyla globalleşmenin Batı dışı dünyada özellikle geçiş ekonomileri üzerinde yarattığı sosyo-ekonomik etkileri üç başlık altında toplamak mümkündür(Camileri-Falk,1992:64-65):

-Bireysel kimliklerin patlaması ve siyasallaşması,

-Merkezi kurum ve yapıların etkisinin/öneminin azalmasıyla yerel kurum ve yapıların etkisinin/öneminin artmasının ihtiyaç duyduğu yeni sosyal bağlara cevaben tüketim siyasetinin hakim olması,

-Bireyin davranış kalıbını küresel bir perspektif ve kültürel duruma göre ayarlamasına yönelik dayatmadır.

Bu bağlamda globalleşme, esasen öncü (merkez) toplumların kültür kodlarının ulaşılması gereken amaçlar haline getirilmesi ve homojenleştirilmeyi esas alan bir tahakküm süreci olarak belirir(Larain,1995:216). O kadar ki, bu tahakküm sürecinde globalleşme, ulusçuluk dışı, üstü veya ötesi bir kültürel ırkçılık momenti olmaya yönelir. Bu durum, mahallî kültürlerin ve geleneksel sosyal bağların çözüldüğü, millî devletlerin belirleyiciliğinin azaldığı, gruplar ve kişiler arasındaki her türlü ilişkinin kolaylaşıp yaygınlaştığı, üretimin ve bölüşümün yeni bir dönüşüm içine girdiği bir süreçtir. Aynı şekilde gerek farklı toplumlar arasında gerekse aynı toplum içindeki sürtüşmelerin yayılma tehlikesinin her zamankinden daha çok olduğu, sınırların ve geleneksel aktörlerin öneminin azaldığı, farklı bir ferdiyetçiliğin geçerli olduğu, geleneksel sosyal kurumların fonksiyonlarını yitirdiği, dayanışmanın azaldığı değerler sistemi henüz ortaya konulamamış bir süreç olarak ortaya çıkar(Özel, 1995: 32).

Globalleşme, bilgi yapısının ve uzmanlık sistemlerinin daha çok önem kazanması; global oligopollerin öneminin fazlalaşması; milletler üstü bir işadamları sınıfının ortaya çıkması ve ulus-devlet gücünün globalleşmesi ve milletler üstü bir ekonomik ve siyasal diplomasinin şekillenmesi olarak ele alınabilir. Bu sebeple globalleşme, "tüm dünyanın tek bir mekân olarak kristalleşmesi, global insan şartlarının açığa çıkışı ve dünya bilinçliliğidir" (Khonder,1997,65-68). Global bir köy haline gelen dünyada tüketim kalıpları, kurumlar ve gruplar birbirine benzeşmektedir. Bu anlamda global düzeyde büyük bir homojenleştirme süreci, farklı hayat tarzlarını zorlaştıracak şekilde ortaya çıkmaktadır. Zira merkez ülkelerin çevre ülkelere dayattığı şey; "homojenliğin global düzeyde bir değer olarak benimsenmesi, ulus-devlet içerisinde ise heterojenliği esas alan düzenlemeler yapmasıdır". Örneğin Türkiye'nin AB ile ilişkileri çerçevesinde "ulusal program" adlı tarihi politik belge bu duruma son derece uygun düşmektedir.

Ancak geçiş ekonomileri, tarihi bir süreçten bu yana ulusu bölünmez bir topluluk/cemaat olarak değerlendirmiştir. Gerek Sosyalist ülkelerde gerekse karma ekonomilerde ulusal egemenlik, yönetici seçkin grupların sınıf çıkarlarını ulusal sadakate

dayanarak meşrulaştırmak için böyle bir yolu zorunlu görmüştür. Bu nedenle, globalleşmenin etkileri bağlamında gündeme gelen heterojenliklerin ulusa atfedilen özelliklerle çatışması ve bir kriz yaratmasıdır. Çünkü bölünmez bir bütün yaratmayı doğasının olmazsa olmaz koşulu olarak gören devlet anlayışı, meydana çıkmış heterojenlikleri konjonktürel olarak değişen koşullarda dengeleyememekte ya da yönetememektedir(James, 1996:35). Bu durumda bir cemaat olarak devletin arılığını/saflığını yitirmemesi için dışarıya doğru genişleyemeyeceği yani globalleşme karşısında içe dönük bir yapıya tekrar dönme eğiliminin potansiyel bir gerçektir. Bu anlamda geçiş ekonomilerinin dış dünyaya karşı açılma, düş kırıklığı ve kapanma ritmi ile işleyen bir süreçten henüz kurtulamadıkları görülmektedir. Yine Türkiye örneğine bakılacak olursa, AB'den müzakere tarihi alındıktan sonra toplumsal düzeyde duygusal bir geri çekilme gözlenir.

3.2.Küreselleşmenin Dayattığı Değişim Süreci

Küreselleşme olgusu, ekonomik, siyasi-politik ve kültürel olmak üzere yaşamın üç farklı alanında etkili olmaktadır. Bu etkiler özellikle AB gibi ekonomik ve siyasal birliklere hararetle dahil olmak isteyen geçiş ekonomilerinde şiddetle hissedilmektedir. Daha önce de ifade edildiği gibi, global süreç, ekonomik alanda serbest piyasa modelini siyasal alanda ise demokrasiyi ön plana çıkarmıştır. Kültürel etkileşim ise, aslında hep var olan ancak globalleşme süreci ile ivme kazanan bir olgudur.

Günümüzde geçiş ekonomileri, kendilerini global aktörler arasında görebilmenin daha çok serbest piyasa ve demokrasi olduğunu çok iyi bilmektedirler. Çünkü global aktörlerin arasında olmak; ayakta kalmak ve gelişmek için, büyüyen küresel ekonomiye katılmayı engelleyen tüm doğal, yapay, ideolojik ve politik sınırları "küresel değerler" adına değiştirmeyi zorunlu kılmaktadır. Aslında hem akademik, hem de entellektüel evrene egemen olmuş gibi gözükken bu yaklaşım çerçevesinde, ideolojilerin sonuna gelindiği, istisnasız kabul edilen bir konudur. İdeolojilerin gayretkeş yandaşları, bugün artık "soğuk savaş çelişkisi"nin mutlak değerlerinden yoksun kalmışlardır. Sovyetler Birliği'nin dağılması, bir bakıma ideolojilerin de sonunun geldiğini ifade etmektedir. Nitekim bu sonuç Batıda sevinç dolu bir tepki uyandırmıştır. Çünkü komünizmin çöküşü, liberal-demokrasilerin gelinen noktadaki kesin zaferi olarak algılanmıştır. Dolayısıyla bugün, devlet yöneticilerini politik ideoloji değil, ekonomi yönlendirmektedir. Egemen olan "serbest ticaret ideolojisi"dir ve bu ideolojiye göre, mal ve hizmet alışverişi ne kadar serbest olursa, dünya ekonomisi de o kadar hızlı büyüyecek ve herkes için daha büyük olanaklar doğacaktır.

Globalleşmenin ortaya çıkardığı yeni dünya düzeninde, soğuk savaş dönemlerinin ideolojileri değil, egemen devletlerin ideolojisi gelişmektedir. Artık ülkeler sol ve sağ orijinli ideolojiler arasında seçim yapmak durumunda değiller. Global yeni dünya düzeninde ülkeler, global olan veya cemaat/kabile/klan arasında seçim yapmak zorundadırlar. Ancak globalizmin tercih edilmesi ve dünya ile entegrasyon sürecine girilmek istenmesi, piyasa ekonomisi ve demokrasi uğruna neredeyse her şeyin değiştirilmesidir. Aslında bu değişim sadece dünya ile entegre olmaya çalışan geçiş ekonomilerinin sorunu değildir. Yeni dünya düzeninde tüm ülkeler bu değişim sancısını duymakta, ancak dereceleri farklı olmaktadır. Örneğin demokratikleşme konusuna ve değişimin gereğine, Amerikanın küresel işletmeleri perspektifinden bakan Toffler, “Bu siyasal mücadele sadece ulus düzeyinde kalmaz; Birleşmiş Milletlerden yerel meclislere kadar bütün dünya düzeni, yeniden yapılanmayı gerektirmektedir”(Toffler,1996:97).

Diğer taraftan otoriter rejimlerden demokrasiye doğru atılan evrensel adımla birlikte geçiş ekonomileri, ekonomik gelişmelerine politik bir zemin hazırlamak ve bunu etkili bir sosyo-politik güce dönüştürmek zorunda kalmışlardır. Ancak bu sosyo-politik güce ulaşabilmek, sistemi kitle demokrasisi ilkelerinden uzaklaştırmakla mümkündür. Kitle demokrasisi döneminde insanlar, partiler ve politikalar, genellikle solcu ve sağcı olarak sınıflandırılmıştır. Genellikle de ekonomik değer ve servet yaratılması devlet kaynaklı olmak üzere bu ilişkiler ağı etrafında şekillenmiştir. Ancak servet yaratmanın yeni sistemi ise, bu siyasal etkileri ve onların destekçilerini demode kılmaktadır. Dolayısıyla bugünkü katılımın ve demokratik taleplerin şekli ve içeriği değişmiştir. Demokrasinin global düzeyde ilanı, serbest piyasanın dünya çapında hüküm sürmeye başlamasının siyasal düzeydeki mantıksal uzantısı olarak sunulmaktadır. Kapitalizmin demokrasiyle bir bütün oluşturduğuna dair bilinen yaygın ideolojik tez, uluslar arası düzeyde ekonomik liberalizasyon stratejilerinin "demokratik" boyutunun öne çıkarılmasında somutlaşmıştır. Liberal iktisadın, liberal demokrasiyle bir bütün oluşturduğuna dair yerleşik egemen tez, global serbest piyasa egemenliğine "global demokrasi" iddiasının eşlik etmesinin nedeni olarak gösterilmektedir. Piyasa egemenliğine tabi yeni demokratik bakış, anlaşılacağı gibi, yeni baskıcı sistemlerin ve muhafazakârlığın habercisi de olabilir. Çünkü uluslararası sermaye daha fazla bağımlılığı ve entegrasyonu meşrulaştırmaktadır. Nitekim yeni sivil rejimlerin uyguladıkları ekonomi politikaları da, yabancı sermayeye cazip gelecek bir ortamın yaratılması amacını gütmektedir.

4. Kültürel Bir Olgu Olarak Küreselleşmenin Getirdikleri

Global süreç, ülkeleri, dost-düşman ekseninde bırakacak derecede dünya ile entegrasyonun bir parçası olmaya ya da bunu reddederek merkez ülkelerin karşısında olmaya itmiştir. Dolayısıyla ulus-devletler globalleşme karşısında ya bu süreci reddederek kaybeden, ya da entegrasyon sürecinin dayattığı değişimleri kabul ederek kazananlar tarafında olacaktır. Bu çerçevede globalleşme kültürel temelde, hem bir benimsemeyi hem de bir reddiyeyi içermektedir. Benimsemeyi, globalleşmede öncü Batı Toplumlarının kültür kodlarının, Batı-dışı toplumlarca maddi bir tüketimde bulunur gibi tüketilmesi şeklinde tanımlamak mümkündür. Bu olgu özellikle geçiş ekonomilerinde bireysel kimliklerin patlamasına bağlı olarak “tüketimcilik” şeklinde tanımlanabilir(Castells,2004:129). Ancak buradaki “tüketimcilik ve bireysellik” olgusu, serbest piyasa modelinde arzu edilen rasyonel birey ve onun tüketimi değildir. Ekonomik bir olgudan farklı, fakat ondan esinlenen sosyo-kültürel bir tutum ve yaklaşımdır. Bir başka deyişle kendine özgü bir züppecilik anlayışıdır. Reddiye ise, ya global sürecin önemli aktörleri olan merkez ülkelerin kültür kodlarından arınma, veya o kodların yerel kültüre dahil olmasını önleme şeklinde olmaktadır. Üçüncü bir durum olarak ise, söz konusu kültür kodlarının esasen yerel kültürde mevcut bir koda karşılık geldiği inancını yaymakla ilgilidir. Yani kendi kendini oryantalize etmek şeklinde, global olanı yerel aracılığıyla meşrulaştırmaktır. Örneğin Çin’de Max Weber’in kapitalizmin gelişmesinde Protestan ahlakının oynadığı role dair tezinin, konfüçyanizm için de geçerli olduğunun kabul edilmesidir(Sarıbay, 2004:50).

Geçiş ekonomileri, globalleşmenin dayattığı siyasal, ekonomik ve kültürel değişim sürecine, yukarıda bahsedilen üç temel noktada kültürel orijinli olmak üzere reaksiyon vermektedirler. Bu tepkilerden ilki, dünya ile bütünleşmenin tamamı ile reddedilmesi şeklindeki otarşik yaklaşımdır. Bugün için gerek eski Sovyetler Birliği ülkelerinden gerekse karma ekonomik rejime sahip ülkelerin bu yolu seçtikleri görülmemektedir. Ancak İran, Kuzey Kore ve Küba gibi ülkelerin dünya sistemi ile entegre olmak istemedikleri ve global sürecin dayattığı kurallara uymadıkları bilinen bir gerçektir. Nitekim ABD’nin İran ve Kuzey Kore ile olan gerginliği de nükleer programlar konusundaki uluslararası sözleşmelere uyulmadığı gerekçesiyledir. Globalizmi reddeden bu ülkeler, merkez ülkelerin düşmanlığını kazanmış görünmektedirler. Aynı şekilde Suriye’nin de ABD’nin global düzeydeki istek ve çıkarlarına uymadığı gerekçesiyle kara listeye alındığı söylenebilir. İkinci politika yaklaşımı, ülkelerin kendi sosyo-kültürel dinamikleri ile batılı bir anlayıştan farklı kapitalistleşme sürecini gerçekleştirmeleridir. Bu durum Atatürk’ün Türkiye için gösterdiği batılılaşma

felsefesi ile son derece uyumludur. Batı'nın ilim ve fenni çağdaş değerleri benimsenecek ama, ulusun kültürel kimliği de muhafaza edilecektir. Bu kısmi olarak Japonya ve uzak doğu ülkelerinde gerçekleştiği söylenebilir. Kendi kendini oryantalize etmek şeklindeki üçüncü yaklaşımda ise; global topluma eklemlenmek, özgün özelliklerini yitirip, güçsüzlük ve yabancılaşma duygusundan kaynaklanan beklentileri karşılayamaması ve globalleşmenin negatif olarak meşrulaştırılmasıdır. Bir başka deyişle kendi kendini oryantalize etme, karşıt olunan olgu karşısında kendi tutumunu meşrulaştırmayı, o karşıt olgunun söz dağarcığına(ideolojik, politik, kültürel vs.) başvurarak yapmaktır. Örneğin, sosyalizm Batı'nın yükselen değeri olarak belirlediğinde İslam Dininin sosyalizmi içerdiği iddia edilebilmiştir. Aynı şekilde demokrasi, liberalizm, postmodernizm için de benzer tutumlar sergilenmiştir(Sarıbay, 2004:16).

5.Küresel Rejimler Karşısında Sosyo-Ekonomik Adaptasyonun Önemi

Liberal demokrasi kuramında demokratik toplum; modern toplum, ya da modern kapitalist toplumla özdeşleştirilmiştir. Özellikle 1980'lerde artan globalleşme, geleneksel siyasal partiler düzeninin girdiği temsil ve meşruiyet krizi bağlamında, demokrasiye ilişkin ideal tip arayışları yeniden gündeme gelmiştir. Aşırı genişlemiş devlet iktidarı üzerinde demokratik kontrolün nasıl sağlanacağı, daha da önemlisi devlet-toplum dikotomisinin nasıl aşılacağı, yatay ilişki ağlarının nasıl yaygınlaştırılacağı sorunlarıyla yüz yüze kalınmıştır. Aynı dönemde sosyalist siyasal yapıların uğradığı değişim, hem sosyalist hem de liberal demokrasileri hedef alan eleştirileri arttırmıştır. Bu eleştirilerde demokrasiyi minimal standartların başarımıyla sınırlandırmanın yanlışlığı üzerinde durularak, siyasal kurumsallaşma ve katılmanın birer sonuç olduğu, asıl dikkatin söz konusu çıktılarının yaratıldığı sürece yöneltilmesi gerektiği belirtilmektedir. Getirilen öneriler ise, katılımcı ve demokratik yurttaşlık profilini öne çıkaran, demokratik sivil toplumun hayati önemini vurgulayan demokratik devlet-sivil toplum ilişkisinin kurulmasına gönderme yapmaktadır. Demokrasi alanındaki bu gelişme, global düzeyde soğuk savaş döneminin galibi olan ABD ve AB tarafından entegrasyonun bir koşulu olarak dayatılırken; bu iki siyasi ve ekonomik bloğun ortak ekonomik özelliği olan piyasa ekonomisi de global dünyanın rejimi haline gelmiştir.

Sosyalist ve devletçi karma ekonomik modellerden ayrılarak, piyasa ekonomisine ve demokrasiye geçiş, yapısal uyum ve açık toplum olma özellikleri ile son derece ilgilidir(Gomulka, 2000:34). Bir açık toplumun/sivil toplumun, temel kurumları: Demokrasi, Hukuk Devleti, Sosyal Ahlâk Kodu'dur. Bir açık toplumda, tek başına piyasa ekonomisi varolmadığı gibi; etkin biçimde işletilmesi de mümkün değildir. Bir başka deyişle, piyasa

ekonomisine tüketicinin egemen olabilmesi, ancak; seçmenin siyasal iktidarı elinde tutması ile mümkündür. Böylece piyasa ekonomisi ve demokrasi karar alma veya oylama süreci olarak birbirlerini tamamlamakta ve güçlendirmektedir. Demokrasi, hukuk devleti ve sosyal ahlâk kodu, piyasa ekonomisi için gerekli alt yapıyı oluşturmaktadır. Aslında demokrasinin varlığı için gerekli olan hususlar, ancak piyasa ekonomisinin varlığı ile mümkündür. Bunlar : Demokrasi için şart olan; kuvvetler Ayrımı, muhalefet hakkı ve bireysel özgürlüklerdir. Örneğin iktisadi ve siyasal iktidarların ayrımının gerçekleşmesi, piyasa ekonomisinin kabulünü gerektirmektedir. Yine devletçiliğin mevcudiyeti, siyasal ve iktisadi iktidarlar tekeline hükümetlere vermekte olup; rant ekonomisine ve popülizme yol açmaktadır. Piyasa ekonomisi netice itibariyle özgürlük ve etkinliği bağdaştırabilen tek iktisadi örgütlenme olduğu için; demokrasinin ihtiyaç duyduğu ekonomik sistem olmaktadır(Akalın,2003).

Ancak geçiş ekonomilerinin global rejimlere adaptasyon süreci, çok boyutluluk arz eden bir konudur. Bu adaptasyonu tek başına ekonomik gelişme ve kapitalistleşme düzeyine ya da yapısal uyum kanunlarına bağlamak gerçekçi değildir. Bu koşullar kadar, siyasal ve kültürel koşulların da etkili olduğu bir gerçektir. Siyasal modernleşme paradigmasını benimseyenler piyasa yönelimli ekonomi ile demokrasi arasında doğrusal ilişki kurarken, bir kısmı siyasal kurumsallaşma düzeyi ile katılım düzeyini esas almaktadır. Örneğin radikal demokrasi teorisyenlerine göre, sürecin belirleyici ajanı prototip bir demokrat yurttaş olmaktadır. Sonuçta söylenebilecek şey; demokratikleşme sürecinin tek bir faktöre bağlı gelişmediği, aynı anda birden fazla faktörün, ülkeden ülkeye değişen derecelerde etkili olduğudur. Dolayısıyla, siyasal kültürden siyasal liderliğin niteliğine, siyasal kurumsallaşma tipinden haklar ve özgürlüklerin düzenlenişine, bireyin (toplumun) devleti algılayış biçiminden devletin toplum üzerindeki belirleyici rolüne kadar çok çeşitli faktörlerin etkisinden bahsetmek mümkündür. Geçiş ekonomilerinin demokratikleşme süreçlerini açıklamaya yönelik bir diğer nokta, sivil toplum ve demokrasi ilişkisidir. Aslında her sivil toplumun demokratikleşme sürecini olumlu yönde geliştirmedeği bilinmektedir. Sivil toplumu demokratikleştiren ana unsur, farklılıkların total bir kimliğe bürünme kabiliyetidir. Eğer sivil toplum maksimalist, uzlaşmaz çıkar gruplarını veya antidemokratik amaç ve yöntemleri içeriyorsa, demokrasiyi geliştirmeye yönelik beklentileri karşılaması imkansızdır. İşte bu noktada globalleşme sürecinin ulus-devletler içinde heterojen bir yapının oluşturulmasını istemesi, bu uzlaşmaz çıkarları meşrulaştırarak beslemektedir. Bu duruma geçiş ekonomilerinde ortaya çıkan ve tanınma takıntısı olan züppe tüketimcilik anlayışı da eklenince, çıplak kablolar gibi bir arada bulunabilmek imkansız hale gelmektedir. Bir başka

deyişle egoist çıkarları maksimum kılmanın acımasız savaşı, kapitalizmin ve demokrasinin bireysellik düşüncesinden farklı bir bireycilik anlayışı ile tezahür etmekte ve adaptasyon sürecini uzatmaktadır.

Geçiş ekonomilerinin demokratikleşme sürecinin başarısını, ya da başarısızlığını büyük ölçüde etkileyen faktörler, aynı zamanda siyaset yapma tarzlarını da biçimlendiren kültürleri, tarihsel mirasları ve gelenekleridir. Sonuçta, demokratik bir devletin varlığı da, demokratik bir sivil toplumun varlığı da büyük ölçüde demokratik siyasal kültürün varlığına bağlıdır. Uzlaşmacı, hoşgörülü, pazarlığa açık, katılımcı bir siyasal kültür demokratik bir sivil toplumun oluşumu için vazgeçilmezdir. Ancak bu kültürel koşullar altında sivil toplumda katılımcılık ve çoğulculuk arttırılabilir, özerklik sağlanabilir. Geçiş ekonomilerinde ise, sivil toplum alanına ait olması gereken faaliyetler, devletin tekelci ve hiyerarşik örgütleri aracılığıyla gerçekleşmiştir. Devletin müşterek(korporatist) ve patronajcı düzenlemeleri aracılığıyla toplumun geniş kesimlerini kendine eklemlendirme çabaları, sivil toplumun demokratik potansiyelini açığa çıkaracak özerklik ilkesinin zedelenmesine neden olmaktadır. Oysa gerçek anlamda demokratik süreci pekiştirecek sivil toplumun, korporatist değil, çoğulcu ve özerk bir şekilde örgütlenmiş olması gerekmektedir.

Piyasa ekonomisinin işletilmesi açısından ise, en çok tartışılan konulardan biri olan sosyal ahlak kodunun piyasa uyumlu olması sorunudur. Bazıları piyasalar, kendi iş ahlâkını kendisi yaratır ve dışardan bir sosyal ahlâk kodunun empoze edilmesine gerek yoktur; dahası tehlikelidir demektirler. Diğer bir görüşe göre, Max Weber'den beri Protestan ahlâkı ile piyasa ekonomisi veya kapitalizm arasında bir ilişki olduğu gözlenmektedir. Nitekim bir mübadeleden tarafların yararlı çıkabilmeleri; yeterince bilgi sahibi olmalarına ve sözleşme hükümlerine uymayı benimsemelerine bağlıdır. Eğer sosyal ahlâk veya iş ahlâkı, dürüst olmayı ve 'ahde vefa'yı öğütliyorsa, sözleşme hukukundan önce piyasaları işletecek bir kurum mevcut demektir. Ayrıca örneğin sosyal ahlâk kodunun 'faiz'e karşı olduğu bir toplumda, malî sektörün kurulabilmesi ve bunun reel sektörü finanse edebilmesi mümkün değildir. Böylece piyasa uyumlu bir sosyal ahlâk kodu; piyasa ekonomilerinin etkin işletilebilmesi için, pozitif dışsal ekonomi yaratır(Akalın, 2003).

Diğer taraftan geçiş ekonomilerinde piyasa ekonomisinin işleyişini engelleyen çeşitli etkinsizliklerden bahsedilebilir. Bunlar; tüketim, üretim ve politik sistemden kaynaklanan etkinsizliklerdir. *Tüketim İlişkilerinden Kaynaklanan Etkinsizlikler*, prestij tüketimleri ve ekonomik değer kaybı şeklinde ortaya çıkmakta ve tüketerek var olma biçimi ve bu sürecin

ekonomik ve sosyo-kültürel sonuçlarıdır. Küreselleşmenin getirdiği tüketim kalıpları, farklı bir bireycilik anlayışı ile adeta insansızlaştırılmış bir dünya kurmaktadır.

Üretim Sürecinden Kaynaklanan Etkinsizlikler ise, yüksek kar marjları ile çalışma alışkanlığı, sınıf bilinci ile yüksek monopol fiyatlar belirlenmesi ve bunun ekonomik etkinlik kaybıdır. Tarihsel ve toplumsal koşulların üretim ilişkileri üzerindeki devam eden etkileri de geçiş ekonomileri açısından önemlidir. Örneğin Türkiye’de tımar sisteminin devam eden etkileri, rantın paylaşılması, lonca geleneğinin fiyatları belirleyerek serbest piyasa mekanizmasının çalışmasını önleyici bir kurumsal faaliyette bulunması, fiyat kırmayı engelleyen oligopol yaklaşımlar sergilenmesidir.

Politik Sistemden Kaynaklanan Etkinsizlikler ise, patrimonial bürokrasi ve ekonomik elitlerin kaynakların kullanımındaki hakimiyeti şeklinde olmaktadır. Devlet eliyle girişimciliğin desteklenmesi, patronaj ilişkileri ve nepotizmin yaygınlaşmasıdır. Örneğin Komünist Parti döneminde etkili ve yetkili olanlar, bu süreçte bir gecede kapitalizme dönüşümün öncüsü ve uygulayıcısı olmuşlardır. Bu siyasetçiler ve bürokratlar kendi pozisyonlarının sağladığı avantajları, kendileri ve yakınları adına fazlasıyla kullanmışlardır(Çokgezen, 2004:192).

Sonuç

Küreselleşme, iletişim teknolojisindeki hızlı gelişmelerin, emek ve sermayenin daha akışkan ve daha esnek hale gelmesinin, iktisadi örgütlenmenin ulusal sınırları aşan boyutlar kazanmasının ve ulusal var oluşun rekabetçi bir dünya sistemi içinde sürdürülmesinin ülkeler bakımından ortaya çıkardığı zorunluluklarla ilgilidir. Bu yönüyle globalleşme neredeyse "doğal" bir süreç olarak ortaya çıkmaktadır ve dolayısıyla globalleşmeye karşı direnmek hiçbir ulusal otorite için mümkün gözükmemektedir. Özellikle 1980'lerden bu yana, kapitalist dünyanın dışı açılma politikalarının uygulanmasıyla, yeni bir boyut kazanan uluslararası ticari faaliyetler, bu tarihlerde mali piyasaların ve sermaye hareketlerinin önündeki engellerin de ortadan kalkmasıyla sermaye vatansızlaşmış ve kapitalizm yerküreselleşmiştir. Bu süreç, hükümetler tarafından yönetilen ekonomilerden piyasa koşullarına göre yönetilen ekonomilere doğru köklü bir geçişi zorunlu kılmıştır. Bu duruma 1990'lardan itibaren SSCB'nin dağılma süreci eklenince, liberal-demokrasi modelleri, globalleşmenin asıl amacını oluşturmuştur. Başta ABD ve AB ülkeleri olmak üzere globalleşme sürecinin başını çekmekte ve merkez ülkeler olarak ve siyasal alanda demokrasiyi, ekonomik alanda ise serbest piyasa modelini dayatmaktadırlar. Geçiş ekonomileri ya bu global rejimleri kabul ederek dünya

toplumuna entegre olmaya çalışmakta ya da ret ederek merkez ülkelerin düşmanlığını kazanmak durumuyla karşı karşıyadır.

Neo-liberal politikaların uygulanması ile birlikte, ekonomik ve mali piyasalarda ulusal politikaların uygulanması olabildiğince daraltılmış ve global ölçekte bir sermaye piyasası oluşturulmuştur. Son yirmi yıldan bu yana, çevre ülkelerin "ulusal ekonomi" kavramının gittikçe önemini yitirmesi, ulus-devletlerin yasa yapamaz duruma düşürülmesi ve küresel güçlerin ulusal ekonomilerin yönetimine müdahil olmaları, globalleşmenin emperyalist boyutuyla açıklanabilir

Globalleşmenin geçiş ekonomileri açısından bir yığın fırsatlar ve imkanlar manzumesi olarak ortaya çıktığı da bir gerçektir. Ancak, globalleşmeyi bir tehdit olmaktan çıkarıp bir imkana dönüştürebilmek için de yine onun gereklerine göre geçiş ekonomilerinin kendilerini uyarlaması şarttır. Bir başka deyişle, herhangi bir devlet için statükoyu koruyarak ve bu sürecin dışında kalarak küreselleşmeyi etkileme ve onun tehdit potansiyellerini avantaja çevirme imkanı bulunmamaktadır.

Geçiş ekonomilerinin demokratikleşme ve serbest piyasayı ekonomiye hakim kılma çabalarının önünde önemli problemler de bulunmaktadır. Batı'da bu iki rejimin yaklaşık 500 yıldır şekillendiği bilinmektedir. 1980'lerden hatta 90'lardan itibaren birer açık toplum haline gelmeye çalışan geçiş ekonomileri globalleşmenin dayattığı değişim sürecini her düzeyde hazmetmekte zorlanmaktadır. Gerek kollektivist toplum anlayışından kaynaklanan gerekse elit çıkarları ulusal çıkarlar adına savunan ve devleti bir cemaat ilişkisi içinde değerlendiren karma ekonomik modellerin tarihsel alışkanlıkları halen devam etmektedir. Dolayısıyla entegrasyon sürecinin dayattığı rejimler(demokrasi ve serbest piyasa) adına kanunlar değiştirilse dahi bu bir yaşam tarzı ve kültürünü gerekli kıldığı için uygulama boyutu eksik kalmaktadır. Geçiş ekonomilerindeki dinamik toplumsal yapılar Batı'da tarihsel bir süreçte oluşmuş bu değerler manzumesini, şu an çarpık bir şekilde algılasa dahi zamanla adapte olacaktır. Ancak geçiş ekonomilerinde hükümetlere düşen en önemli görev:Toplumun demokrasi ve serbest piyasa modelinin erdemleri konusunda rehabilite edilmesidir. Aynı şekilde globalleşmenin ulusal egemenliklerde yol açtığı kayıp ve bu kaybın nasıl ve kimin tarafından telafi edildiğine/edileceğine dair toplumların bilgilendirilmesi önem kazanmaktadır. Eğer globalleşme süreci, kaybedilen egemenlik payının demokratik olmayan uluslar arası veya uluslar üstü otoritelere doğru kaymasına yol açıyorsa, bunun kayba uğrayanlarda hoşnutsuzluk yaratması anlaşılabilir bir durumdur. Bundan dolayı, küreselleşmenin insanıyet temelinde bir evrenselliği temsil etmesi ancak küresel

demokratikleşme ile mümkün olur. Ancak böyle bir evrensellik “dünyalılışma”nın yerelliği yok etmediği, başka bir deyişle “birlik içinde çokluk”u mümkün kılan, gerçekten insanîyetçi bir dünya tasavvuru sunabilir.

KAYNAKÇA

- Bauman, Z.; *Globalleşme Toplumsal sonuçları*, İstanbul: Ayrıntı Yayınları,1999.
- Castells, M.; *Ağ Toplumunun Yükselişi*, İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2005.
- Castells, M.; “*Materials for an Exploratory Theory of the Network Society*”, British Journal of Sociology 51/1, 2000.
- Sarıbay, A.Y.;*Modernitenin İronisi Olarak Globalleşme*”, İstanbul: Everest Yayınları, 2004.
(<http://www.basakekonomi.com.tr/arsiv/sistem.html>)
- Jones R. J. B.; “*Globalisation versus Community*”, New Political Economy, 2/1, 40
- Balcılar, M.; “*Geçiş Ekonomilerinin Büyüme Etkinlerinin Bir Değerlendirilmesi*”, Küreselleşme ve Geçiş Ekonomileri Uluslar arası Sempozyumu, Bişkek: Kırgızistan-Türkiye Manas Üniversitesi Yayınları,2002.
- Schaffer E.; “*Effective Versus Statutory Taxation:Measuring Effective Tax Administration in Transation*” , European Bank Working Paper No:437, November, (<http://eres.bus.umich.edu/docs/workpapdav/wp347.pdf>)(13.02.2005)
- Akalın, G.; “*Piyasa Ekonomisinin Neresindeyiz?*”, İşveren Dergisi,2003.
(http://www.tisk.org.tr/isveren_sayfa.asp?yazi_id=791&id=47)(15.05.2005)
- Robertson, R.; “*Globalizatioan, Social Theory and Global Culture*”, London
- Camileri, J.A.,Falk J.; “*The End of Sovereignty*”, Politics of a Shrinking and Fragmenting World, Aldershot, 1992.
- Larrain, J.; *İdeoloji ve Kültürel Kimlik*”,*İdeoloji ve Kültürel Kimlik*”,İstanbul: Sarmal Yayınları, 1995.
- ÖZEL, M.; *Değişim ve Kriz*, İstanbul:İz Yayıncılık, 1995.
- KHONDER, H.H.; “*Globalleşme Teorisi: Eleştirel Bir Değerlendirme*”, Türkiye Günlüğü, 44: 65-78, 1997.
- James, P.; *Nation Formation*, London: Monash University Press, 1996.
- Toffler, A.; *Üçüncü Dalga*, İstanbul:Altın Kitaplar,1996.
- Castells, A.; “*Ağda Küreselleşme, Kimlik ve Toplum*”, Küresel Kuşatma Karşısında İnsan, İstanbul:Ufuk Kitapları, 2004.
- Gomulka, S.; “*Makroekonomik Politicies and Achievements in Transition Economies,1989-1999*”, Economic Survey of Europe, No 2/3, 2000.
- Çokgezen, M., Çokgezen, G., Özcan, B.; “*Kırgızistan Ekonomisinde Belirsizliğin Kaynakları*”, Proceedings of First International Conference on The Fiscal Policies In Transition Economies, Manas Universty Publication No:56, Bishkek, 2004.